

Matthijs J. de Jong

Jezus de wonderdoener?

Wonderen in de synoptische evangeliën

Wonderen nemen een belangrijke plaats in binnen de synoptische evangeliën. Het evangelie volgens Marcus bestaat voor ongeveer één derde deel uit wonderverhalen en verwijzingen naar wonderen die Jezus deed. En hoewel het in verhouding bij Matteüs en Lucas iets minder is, wordt de rol van de wonderen, in het bijzonder de genezingen, die Jezus verrichtte, in die evangeliën alleen maar groter. Bovendien is het duidelijk dat het beeld van een Jezus die wonderen verrichtte, teruggaat op een oude traditie. Dit is namelijk ook het beeld dat we zien in Q, de bron die Matteüs en Lucas naast Marcus gebruikten, en in de premarcaanse stof waaruit Marcus heeft geput voor zijn evangelie. Er is dus alle reden om aan dit aspect van de evangeliën aandacht te besteden.

Tegelijkertijd vormen de wonderen een omstreken onderdeel van de evangeliën. Sinds de opkomst van de moderne bijbelwetenschap worstelen uitleggers met de betekenis van de wonderverhalen: zijn ze letterlijk bedoeld, als betrof het historische voorvallen, of is de betekenis ervan vooral symbolisch? En er is nog een tweede moeilijkheid: wie vertrouwd is met de thematiek van de synoptische evangeliën, begrijpt dat geen van de schrijvers als doel had Jezus als wonderdoener op de kaart te zetten. Wat dat betreft, moet de vraag in de titel van deze bijdrage met 'nee' beantwoord worden. Jezus deed volgens de evangelisten wonderen, maar hij was geen wonderdoener. Wat is de functie van de wonderverhalen in de evangeliën dan wel?

Deze bijdrage geeft eerst een algemeen beeld dat opgaat voor de drie synoptische evangeliën. Daarna volgt een korte uitwerking voor respectievelijk Marcus, Matteüs en Lucas.

De ideale koning

Het beeld

De wonderen die Jezus in de synoptische evangeliën verricht, staan niet op zichzelf, maar vormen een integraal onderdeel van zijn missie: de aankon-

diging en introductie van de nieuwe tijd met de komst van het koninkrijk van God. Het aanbreken van de 'heerschappij van God' vindt niet plaats tegen een neutrale achtergrond; dit nieuwe koninkrijk verdringt een andere heerschappij, namelijk de heerschappij van de kwade machten over 'deze wereld'. Het verhaal van Jezus' optreden begint dan ook met de scène waarin God hem aanwijst als zijn Zoon, en hem zijn Geest geeft. Dit maakt dat Jezus zal optreden met Gods volmacht. Meteen daarop weerstaat Jezus de verleidingen van de satan. Na deze overwinning begint zijn publieke optreden, dat Gods heerschappij inluidt en bedoeld is om de mensen daarin mee te nemen. Opvallend genoeg lijkt Q, net als Marcus, op die manier te beginnen:

- 1 de aankondiging van Jezus door Johannes, inclusief de verwijzing naar Gods Geest die Jezus bij zich draagt;
- 2 de verleidingen van de duivel, die Jezus weerstaat;
- 3 de verkondiging van de nieuwe tijd, die gepaard gaat met genezingen.

De evangeliën maken duidelijk dat Jezus zelf het gezicht is van Gods heerschappij. Hij is degene die namens God de omwenteling aankondigt, inluidt en – bij zijn komst als de hemelse mensenzoon – definitief tot stand zal brengen. Hij vervult zo de rol van de ideale koning in Gods heerschappij.

Wat men in de oudheid idealiter van de koning verwachtte, is bekend: herstel van recht en gerechtigheid, zorgen voor vrede, herstel van harmonie tussen God en mensen, verzamelen van de verstrooiden, zorgen voor vreugde, overvloed en welvaart. Meer specifiek werd van de ideale koning ook bevrijding verwacht van verschoppelingen en ellendingen, zoals blijkt uit deze lovende woorden voor de Assyrische koning:

'Mijn heer de koning heeft hun die schuldig waren en ter dood veroordeeld, gratie verleend; u hebt hen die lang gevangenzaten, bevrijd. Wie reeds lang ziek waren, zijn genezen; wie hongerig

waren, zijn voldaan; (...) wie behoeftig waren, zijn gekleed.'

Dit fragment uit een brief aan een Assyrische koning lijkt wel bijbels. De zaak is natuurlijk dat de Bijbel in dit opzicht de taal van zijn tijd spreekt. Het is niet zo dat de ideale koning als wonderdoener optreedt, maar het ideale koningschap wordt onder meer zo getypeerd dat alle ziekte, ellende en gebrek als sneeuw voor de zon verdwijnen. De goden zijn de mensen immers weer goedgezind; de kwade machten verliezen hun greep op het leven. Een ideale tijd breekt aan.

Het Oude Testament is vertrouwd met dit beeld van het ideale koningschap. Daarbij wordt doorgaans onderscheid gemaakt tussen het portret van de ideale koning op aarde (een portret dat overigens ook op een collectief personage als het volk van God kon worden toegepast), en het heilzame ingrijpen van God als de koning van hemel en aarde. De nieuwe tijd wordt gekenmerkt door herstel: blinden zien, lammen lopen, gevangenen worden bevrijd (Jesaja 29,18; 35,1-7; 61,1-3), maar God is degene die 'de ogen van blinden opent' (Psalmen 146,8). Een opvallende uitzondering is Jesaja 42,7, waar de ideale koning op aarde degene is die in staat wordt geacht de ogen van blinden te openen.

De eschatologische typering

Bij de, veel latere, eschatologische invulling van het traditionele beeld van de ideale koning (vanaf ongeveer de tweede eeuw vóór Christus) lopen deze rollen steeds meer door elkaar. De ideale koning die namens God de definitieve omwenteling tot stand brengt, heeft dan vaak zowel aardse als bovenaardse trekken. Het beeld van Jezus in de synoptische

Genezing van een blinde, houten deur (detail), omstreeks 1065, Sankt Maria im Kapitol, Keulen

evangeliën volgt dat spoor. Hij is weliswaar een mens (hoe had hij anders gedood kunnen worden?), maar zijn optreden kent ook bovennatuurlijke trekken. Hij doet wat in de heilige boeken aan God wordt toegeschreven: hij laat blinden zien, doven horen, stommen spreken en lammen lopen. Hij heeft macht over de kwade geesten en over de chaosmachten, zoals blijkt uit het stillen van storm en zee.

In de synoptische evangeliën dragen de wonderen die Jezus verricht, bij aan zijn gezag; de wonderen onderstrepen zijn grootheid en autoriteit. Maar de hoofdzaak is dat zijn wonderen een aspect zijn van het optreden van de ideale koning. De leidende gedachte is dat Gods volk in de greep van kwade machten is, dat het er slecht voorstaat. Het volk dwaalt: ze zijn als schapen zonder herder; de leiders

brengen het volk op een dwaalspoor en staan aan de foute kant; mensen zijn in de greep van ziekten en in de macht van kwade geesten, van God vervreemd en verstrikt in de zonde. Jezus' missie, het inluiden van de heerschappij van God, is bedoeld om het ware volk van God mee te nemen naar de nieuwe tijd. Daarbij horen inkeer, vergeving van zonden, geloof in het goede nieuws, genezing en redding. Al die aspecten zijn onderdeel van de missie van Jezus.

Vaak staan de wonderen in verband met 'medelijden' van Jezus, als innerlijke drijfveer van Jezus (hij voelde medelijden) of als beroep op hem van zieken (heb medelijden!). Het beeld is dat van een barmhartige koning. Ook de wonderbare spijziging wordt bij Marcus en Matteüs met medelijden van Jezus met de mensen ingeleid. Bij alles wat er méér in moge meeklinken, past ook dat wonder naadloos in het beeld van de ideale koning, die er zorg voor draagt dat zijn onderdanen overvloed hebben, en de hongerigen verzadigd worden.

Nog vaker wordt in de synoptische evangeliën genezing in verband gebracht met geloof. Geloof wordt getypeerd als een omstandigheid die een genezing of een ander wonder mogelijk maakt, of als een kracht die wonderen tot stand brengt. De bekende frase 'uw geloof heeft u gered' (Matteüs 9,22; Marcus 5,34; 10,52; Lucas 7,50; 8,48; 17,19; 18,42) laat zien dat het niet gaat om genezingen op zichzelf, maar verwijst naar de algehele redding van het ware godsvolk, waarvan de bevrijding uit de greep van ziekte een aspect is. Dit motief onderstreept dat de zieken in het verhaal model staan voor alle gelovigen, die dankzij hun geloof bevrijd zijn uit de greep van het kwaad en gered zijn.

Het Oude Testament

Veel van de wonderverhalen in de synoptische evangeliën zijn op een of andere manier te relateren aan het Oude Testament. De parallellen zijn bekend: de opwekking van de jongeman in Naïn (Lucas 7,11-17) wordt verbonden met de opwekking van de zoon van de weduwe van Sarefat (1 Ko-

ningen 17,8-23), de opwekking van de dochter van Jairus (Marcus 5,35-43 en parallelteksten) wordt verbonden met de opwekking van de zoon van de vrouw uit Sunem (2 Koningen 4,31-37), de verhalen over de wonderbare spijziging worden verbonden met de spijziging van de honderd profeten (2 Koningen 4,42-44), het verhaal over het stillen van de storm op het meer wordt verbonden met Psalmen 107,25-30 en met Jona 1, en de uitdrijving van kwade geesten heeft een tegenhanger in het optreden van David aan het hof van Saul (1 Samuël 16,14-23). En zo zouden er meer parallellen te noemen zijn.

Dat het Oude Testament als voedingsbron voor de verhalende traditie over Jezus fungeerde, ligt inderdaad voor de hand. De leidende gedachte daarbij was dat Jezus in de lijn van de profeten van Israël stond en tegelijkertijd al zijn voorgangers oversteeg ('meer dan Jona is hier'). Jezus wordt zeker óók als profeet getypeerd in de synoptische evangeliën (denk aan de op hem toegepaste traditie van de afwijzing en de gewelddadige dood van de profeten), maar dit is niet de hoofdlijn. Het algemene kader dat alle opgenomen stof stuurt en die vorm geeft, presenteert Jezus als degene die de nieuwe tijd inleidt als de ideale koning van Gods nieuwe heerschappij. Dit perspectief wordt vooral aangebracht door de samenvattende typering van Jezus' genezende werkzaamheden; deze passages maken duidelijk dat de genezingen horen bij zijn optreden waarmee de nieuwe tijd is aangebroken, waarin alles wat voorspeld was, gebeurt (Marcus 7,37; Matteüs 11,5; Lucas 4,18-19; 7,22).

In de synoptische evangeliën treedt Jezus op met de volmacht (*exousia*) van God. Hij doorbreekt de macht van het kwaad. Kwade en onreine geesten moeten hem gehoorzamen; hij heeft de macht om zieken te genezen. Die helende macht gaat samen met zijn volmacht om zonden te vergeven en zo mensen te redden van het kwaad en hen te genezen. Hun ziekte laat immers zien dat ze in de greep van het kwaad zijn. Jezus treedt op met de volmacht van de Vader, met daden die in het Oude

Testament veelal aan God zelf zijn voorbehouden, en tegelijkertijd conform het beeld van de ideale koning. De genezingen zijn een illustratie van het herstel dat de nieuwe tijd typeert. De beloofde koning is gekomen, en wat voorspeld is, komt uit.

Toch is dit niet het volledige beeld van de synoptische evangeliën. Het optreden van Jezus wordt getypeerd als dat van de ideale koning, maar tegelijkertijd wordt zijn koningschap opgeschort, verhuld, verbloemd. De wonderen die zijn bevrijdend ingrijpen illustreren, worden 'toegedekt' door de verkondiging van de aanstaande heerschappij van God. Waarom? Omdat Jezus' koningschap alleen goed begrepen kan worden in het licht van het hele evangelie, met inzicht in zijn lijden en sterven, opstanding en verheerlijking. Alleen zo kan men inzien dat hij de hemelse koning is, die bekleed met de luister (*doxa*) van God zelf bij zijn komst naar de aarde alle macht zal uitoefenen als koning van Gods heerschappij. De wonderen in de synoptische evangeliën lopen vooruit op Jezus' verheerlijking en ultieme machtsovername.

Marcus

Bij Marcus ligt de nadruk op de uitdrijving van kwade geesten. Dat betekent niet dat Marcus Jezus als een exorcist typeert, maar voor Marcus is dit bij uitstek de manier om duidelijk te maken hoe Jezus de mensen bevrijdt uit de greep van het kwaad. Hoewel Jezus' optreden de nieuwe tijd inluidt, is die nog niet volledig doorgebroken. Jezus' koningschap is nog niet compleet. Marcus wil met zijn verhaal juist duidelijk maken hoe we het messiasschap van Jezus moeten zien. Het eerste deel van zijn verhaal betreft Jezus' publieke optreden, voornamelijk in Galilea. Hij luidt de nieuwe wereld in door zijn verkondiging en het uitdrijven van kwade geesten. Zijn optreden is conform dat van de ideale messiaanse koning die bevrijding brengt. Tegelijkertijd is er het doorlopende motief dat dit 'geheim' moet blijven. Vanaf 8,27 vindt er een omslag plaats in het verhaal. Nu wordt duidelijk waarom Jezus' optreden als messiaanse koning niet in alle openheid benoemd

mocht worden: om een verkeerde invulling van zijn messiasschap te voorkomen. Vanaf dit punt in het verhaal begint Jezus zijn leerlingen uit te leggen dat hij moet lijden, sterven en opstaan. Zo onthult hij de ware inhoud van zijn messiasschap: zijn koningschap zal pas na zijn lijden, sterven en verheerlijking tot volle omvang komen, en het zal een hemels koningschap zijn, dat zich, wanneer hij komt als mensenzoon met de heerlijkheid van God, over heel de aarde zal uitstrekken. Wanneer de missie van Jezus, in termen van zijn aardse lijden en hemelse verheerlijking en koningschap, duidelijk is gemaakt, volgt nog één laatste genezingsverhaal: de genezing van Bartimeüs (10,46-52), dat in het teken staat van dit nieuw verworven inzicht in Jezus' missie.

Matteüs

Bij Matteüs zien we enkele verschuivingen. De marcaanse tweeslag 'het goede nieuws verkondigen en kwade geesten uitdrijven' wordt bij hem 'het goede nieuws verkondigen en genezen'. De tweedeling van Marcus – (1) publieke missie: verkondiging en uitdrijving, (2) de missie van de mensenzoon: van lijden naar hemels koningschap – verloopt bij hem minder abrupt; de verschillende aspecten zijn meer met elkaar verweven. Daarbij legt Matteüs een grote nadruk op Jezus als Zoon van David, juist in combinatie met zijn genezende activiteiten. Dit tekent Jezus, net als bij Marcus, maar minder omfloerst, als ideale koning die de mensen wil meenemen naar de nieuwe tijd. Bij Matteüs treffen we het beeld van het 'ware Israël' dat bevrijd wordt door de Zoon van David. Hij brengt de dwalende schapen bijeen; hij zorgt voor ze. In dit licht is Matteüs 12,15 te begrijpen: 'Grote massa's mensen volgden hem, en hij genas hen allen.' Dat is geen *slip of the pen*, maar een typering van een volk in nood.

Een opvallende scène is Matteüs 21,14-17. Marcus, Matteüs en Lucas vertellen over de tempelreiniging in Jeruzalem, die volgt op de intocht in Jeruzalem (al zit er bij Marcus een nacht tussen). Bij Matteüs krijgt de tempelreiniging echter een andere afloop: 'Toen kwamen er in de tempel blinden en verlamden naar hem toe, en hij genas hen' (Matteüs 21,14). Terwijl

Marcus bewust geen enkele genezing in Jeruzalem situeert, noemt Matteüs hier, als enige, een genezingsscène juist in de tempel. De woede van de hogepriesters en schriftgeleerden, bij Marcus en Lucas op de reiniging zelf gericht, wordt door Matteüs verlegd naar de genezing die Jezus heeft verricht, en naar het gejuich van 'de kinderen' in de tempel, die zingen: 'Hosanna voor de Zoon van David' (Matteüs 21,15). De kinderen staan hier voor de kleinen, de eenvoudigen aan wie God zijn wijze plan bekend heeft gemaakt (Matteüs 11,25); de 'kleinen', de 'onaanzienlijksten', de 'nederigen van hart' gelden bij Matteüs als de ware leerlingen van Jezus. De 'blinden en lammen' staan voor de verschoppelingen, de mensen die er ellendig aan toe zijn en door de messiaanse koning gered worden. En de leiders staan uiteraard voor degenen die Jezus afwijzen en zonder het te willen weten diep verstrikt zijn in de macht van het kwaad.

Lucas

Lucas lijkt er zorg voor te dragen dat Jezus' verkondiging en de genezingen steeds samen opgaan en evenveel gewicht krijgen. Zo is in Lucas 5,1-11 de roeping van de eerste leerlingen ingebed in een wonderverhaal. Zowel in het evangelie als in het boek Handelingen gaan verkondiging en verspreiding van het goede nieuws hand in hand met wonderen, machtige daden en genezingen.

Bij Lucas spelen de wonderen een grote rol zodra het publieke optreden van Jezus begint. In Lucas 4 lezen we dat Jezus optreedt in de synagoge in Nazaret, waar hij voorleest uit Jesaja 61,1-2. Hij vertelt de toehoorders dat met zijn optreden deze profetische woorden werkelijkheid geworden zijn. De bevrijding van Jesaja 61 wordt gelijkgesteld met Jezus' optreden, inclusief al zijn bijzondere daden, zoals de genezingen. De bijzondere daden die hij verrichtte in Kafarnaüm (ze worden pas in 4,31-42 verteld, maar je moet dat als het ware al in 4,14-15 inbegrepen zien), zijn voor de inwoners van Nazaret aanleiding om ook voor zichzelf het een en ander te verwachten, maar aan die verwachting voldoet Jezus niet. De inwoners van Nazaret staan hier model

voor de 'eigen mensen' die de afgezant van God afwijzen. De voorbeelden van Elia en Elisa waarnaar Jezus verwijst (4,25-27), onderstrepen dat.

Uit deze episode blijkt dat het beeld van Jezus als ideale koning die bevrijding brengt (Jesaja 61), moeiteloos kan worden verweven met het beeld van Jezus als profeet die door zijn eigen mensen wordt afgewezen en uiteindelijk zelfs gedood (hier gebeurt dat uiteraard nog niet (zie 4,29-30), maar het zal wel de afloop zijn).

Conclusie

Tegenwoordig wordt vaak als probleem gezien dat de wonderverhalen uit de evangeliën ver afstaan van onze werkelijkheidsbeleving: ze zijn moeilijk voorstelbaar als 'echte gebeurtenissen'. In deze bijdrage worden de wonderen uitgelegd als verhalen- de inkleuringen van de algehele bevrijding die gebracht wordt door de ideale koning. De wonderen in de synoptische evangeliën zijn verbonden met de grotere thematiek. Ze horen bij Jezus' typering als de ideale koning die de nieuwe tijd van Gods heerschappij inluidt en herstel brengt. De bevrijding uit de macht van het kwaad wordt onder meer geïllustreerd door de genezingen en de uitdrijvingen van kwade geesten. De kernvraag betreft dus niet onze bereidheid om de wonderverhalen als 'echt gebeurd' te beschouwen; de kernvraag is of wij bereid zijn ons te richten op Gods heerschappij, en het ideaal van heling, herstel en bevrijding te omarmen.

Literatuur

- Paul J. Achtemeier, *Jesus and the Miracle Tradition*, Eugene (Oregon) 2008;
- Harry T. Fleddermann: *Q. A Reconstruction and Commentary*, Leuven 2005;
- William Horbury, 'Messianism in the Old Testament Apocrypha and Pseudepigraphy,' in: J. Day (redactie), *King and Messiah in Israel and the Ancient Near East* (ISOT Supplement Series 270), Sheffield 1998;
- Matthijs J. de Jong, 'De genezing van Bartimeüs (Marcus 10,46-52)', *Met Andere Woorden* 28/3 (2009), 11-16;
- Matthijs J. de Jong, 'Jezus, de dienende koning', *Interpretatie* 19/3 (2011), 13-15. ■